

– контроль та матеріальне стимулювання якості продукції, запровадження сучасних систем якості;
– дотримання термінів збирання врожаю, регулювання збиральної техніки, забезпечення охорони вантажів та герметизація кузовів, удосконалення обліку та контролю, повсюдна організація вагового господарства.

Список використаних джерел

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
2. Економіка підприємства: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / [П.В. Круш, В.І. Подвігіна, Б.М. Сердюк та ін.]; за заг. ред. П.В. Круш. – [2-ге вид.]. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2009. – 780 с.
3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

4. Медведев В.В. Мониторинг почв Украины. Концепция. Итоги. Задачи / В.В. Медведев; УААН, ННЦ «Ін-т ґрунтознавства і агроїмії імені О.Н. Соколовського». [2-е изд., пересмотр. и доп.]. – Х.: Миськдрук, 2012. – 535 с.

5. Резолюции 40-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН (1985 год) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>. – Назва з екрана.

6. Светлаков А.Г. Экономическая безопасность: учеб. пособ. / А.Г. Светлаков, А.П. Опальский и др.; ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА». – Пермь: [б. и.], 2010. – 328 с.

7. Brodt S. Sustainable Agriculture. Nature Education Knowledge / by S. Brodt, J. Six, G. Feenstra, C. Ingels, D. Campbell. – Published: 2011 [Electronic recourse]. – Access mode: <http://www.nature.com/scitable/knowledge/library/sustainable-agriculture-23562787>. – The name of the screen.

І.Б. ЗАПУХЛЯК,

к.е.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Управління гомеостазом підприємства як новітня парадигма забезпечення його розвитку

У статті досліджено сутність та визначено поняття «гомеостаз підприємства» як результат складного механізму взаємодії у сфері регулювання і координації, що охоплюють підприємство в цілому та його структурно-функціональні складові зокрема, який забезпечує відносну постійність внутрішнього середовища підприємства в процесі його функціонування, при обов'язковій наявності взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Обґрунтовано необхідність управління гомеостазом підприємства з метою забезпечення ефективного та довготривалого його функціонування і розвитку. Охарактеризовано позитивний і негативний зворотний зв'язок системи та зовнішнього середовища, визначено схему дії гомеостазу підприємства на основі адаптивних і біфуркаційних механізмів.

Ключові слова: гомеостаз, гомеостаз підприємства, розвиток підприємства, схема дії гомеостазу підприємства.

В статье исследована суть и определено понятие «гомеостаз предприятия» как результат сложного механизма взаимодействия в сфере регулирования и координации, охватывающих предприятие в целом и его структурно-функциональные составляющие в частности, который обеспечивает относительное постоянство внутренней среды предприятия в процессе его функционирования, при наличии взаимосвязи с внешней средой. Обоснована необходимость управления гомеостазом предприятия с целью обеспечения эффективного и долговременного его функционирования и развития. Охарактеризованы положительная и отрица-

тельная обратная связь системы и внешней среды, определена схема действия гомеостаза предприятия на основе адаптивных и бифуркационных механизмов.

Ключевые слова: гомеостаз, гомеостаз предприятия, развитие предприятия, схема действия гомеостаза предприятия.

This paper investigates the nature and definitions of «homeostasis enterprise» as a result of a complex interaction mechanism in the regulation and coordination, covering the company as a whole and its structural and functional components, in particular, which provides a relative constancy of internal environment in the course of its operation, when required sure to the presence of the relationship with the environment. The necessity to control homeostasis companies in order to provide effective and long-term operation and its development. The characteristic positive and negative feedback systems and external environment, defined by the scheme of homeostasis on the basis of adaptive and bifurcation mechanisms.

Keywords: homeostasis, homeostasis enterprise, enterprise development, homeostasis scheme of the company.

Постановка проблеми. Довготривале та ефективне функціонування підприємств забезпечується здатністю підприємства створювати і підтримувати внутрішнє середовище, формувати та підтримувати взаємозв'язки із зовнішнім середовищем, нагромаджувати і передавати інформацію, досвід, знання, а розвиток підприємства – можливостями підприємства до трансформації гомеостазу. Середовищу

функціонування підприємства відводиться важливе місце в дослідженнях проблематики його розвитку, оскільки вивчення тих обставин, факторів, які здійснюють вплив на підприємство та приводять до трансформації гомеостазу (зміни насамперед його якісних характеристик), є підґрунтям для визначення потенціалу його розвитку, уникнення негативного впливу факторів та, навпаки, використання їх дії в напрямі спонтанного (емерджентного) розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Між підприємством та середовищем існує тісний взаємозв'язок, без якого функціонування та розвиток підприємства неможливий. Незважаючи на значні доробки науковців у сфері забезпечення розвитку підприємства, механізми взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства потребують подальших досліджень.

Наукові доробки щодо складу та факторів середовища підприємства, гомеостазу його внутрішнього середовища виклали у своїх працях такі вчені, як Б. Бачевський, І. Заблудська, О. Решетняк, В. Оберемчук, В. Блонська, Т. Хлевицька, В. Нефедов, А. Ясайтис, В. Новосельцев, П. Друкур, Н. Мойсеев, Г. Ліхоносова, Л. Мельник та ін.

Метою статті є дослідження сутності гомеостазу підприємства, його функцій та механізмів дії в аспекті забезпечення тривалого функціонування та розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Під середовищем підприємства варто розуміти сукупність обставин, явищ, факторів, з якими підприємство знаходиться в прямих чи опосередкованих зв'язках та від яких залежить ефективність його функціонування і розвитку. Виділяють зовнішнє середовище функціонування підприємства, яке складається з макросередовища та мікросередовища, та внутрішнє середовище підприємства. Макросередовище підприємства, яке буде включати пасивні фактори – сукупність сил, умов, явищ поза підприємством, які не здійснюють на нього безпосередній вплив, проте обумовлюють його діяльність, – та активні фактори, які справляють безпосередній вплив на підприємство. До компонентів макросередовища відносять: політико-правові, економічні, соціально-демографічні, природні та технологічні. Мікросередовище – учасники ринку, які безпосередньо контактують з підприємством і впливають на нього (споживачі, постачальники, конкуренти, посередники). Внутрішнє середовище – сукупність факторів, що визначають процеси діяльності підприємства та визначаються за функціональною спрямованістю: техніко-технологічні можливості підприємства, виробництво, маркетинг, фінанси, персонал тощо [1, 2, с. 65–69, 3].

Зупинимось детальніше на внутрішньому середовищі підприємства. Якісна самостійність внутрішнього середовища підприємства регулюється механізмами гомеостазу. Наукова база такого явища, як гомеостаз, була сформована французом К. Бернардом – це була теорія щодо сталості складових внутрішнього середовища в організмах живих істот. Він увів також поняття зовнішнього та внутрішнього се-

редовища та стверджував, що постійність (сталість, стійкість) внутрішнього середовища є умовою вільного, незалежного життя. Гомеостаз у класичному розумінні цього слова – фізіологічне поняття, яке означає стійкість складових внутрішнього середовища, постійність його компонентів, а також баланс біофізіологічних функцій будь-якого живого організму. Основою такої біологічної функції, як гомеостаз, є здатність живих організмів і біологічних систем протистояти змінам у середовищі, при цьому організми користуються автономними механізмами захисту [4].

Гомеостаз (від грец. *homoiios* – подібний, однаковий *statis* – нерухомий, незмінний, стан) – рівноважний стан будь-якої системи, який досягається шляхом її протидії зовнішнім та внутрішнім факторам, які порушують таку рівновагу. Принцип гомеостазу перейшов із фізіології в кібернетику і інші науки, в тому числі екологію, психологію, набуваючи більш загального значення принципу системного підходу і саморегуляції на основі зворотних зв'язків. Уявлення про те, що будь-яка система намагається зберегти свою стабільність, було перенесено на взаємодію організму з оточенням. Зокрема, згідно з концепцією необіхевіоризму вважається, що нова, рушійна реакція виникає, закріплюється завдяки вивільненню організму від потреб, які порушують його гомеостаз; згідно з концепцією Ж. Паже розумовий розвиток відбувається в процесі врівноваження організму із середовищем; К. Левін, розвиваючи теорію «поля», вважає, що саме в невірноваженій «системі напружень» виникає мотивація... [5], тобто принцип гомеостазу пояснює явище саморегуляції, однак потребує подальших досліджень визначення джерел такої саморегуляції в організмі (системі) та міри її активності.

Складні (комплексні) гомеостатичні системи повинні володіти гомеостазом насамперед, щоб зберегти стабільність і функціонувати, а у випадку неможливості повернення системи до встановлених параметрів – набуті інших параметрів, тобто адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, – перейти на інший рівень гомеостазу: змінити якісні характеристики системи, а отже – розвиватись.

Гомеостатичні системи володіють такими властивостями:

- нестабільність системи: система тестує дію факторів зовнішнього середовища і визначає в який спосіб їй краще пристосуватись (адаптуватись) до змін;
- багатоваріантність реакції на дію факторів зовнішнього середовища;
- спрямованість на збереження рівноваги: вся внутрішня структура і функціональна організація системи сприяє збереженню її балансу;
- непередбачуваність: результат певної дії (реакції) системи може відрізнятись від очікуваного. Коли відбуваються зміни, на які система реагує, спостерігаються два основні типи зворотного зв'язку:

1) негативний (від'ємний) зворотний зв'язок, виражається в реакції, при якій система намагається змінити напрям змін параметру (параметрів) системи на протилежний, тобто по-

вернути значення параметрів у вихідний стан, що дозволяє зберегти гомеостаз;

2) позитивний зворотний зв'язок, який проявляється в підсиленні змін параметру (параметрів). Такий зв'язок проявляється дестабілізуючим ефектом, тому приводить до змін характеристик складових і параметрів функціонування системи, а отже порушує гомеостаз, що, своєю чергою, викликає якісні зміни системи – а отже її розвиток у разі досягнення нового гомеостазу або загибель (деградацію) – у протилежному випадку. [Доповнено автором до джерела 6.] Стейким системам необхідні комбінації із двох типів зворотного зв'язку, оскільки негативний зворотний зв'язок дозволяє повернутися до гомеостатичного стану, а позитивний зворотний зв'язок – перейти до іншого якісно нового стану гомеостазу, таку ситуацію називають «метастабільність».

Необхідність управління складними соціально-економічними системами привела до розширення терміну «гомеостаз», і використання його не тільки щодо біологічних об'єктів, а й соціально-економічних. Стосовно соціально-економічних систем Т.В. Хлевицька визначає гомеостаз як надходження інформаційно-ресурсних потоків, створення в системі певної економічної «енергії» у вигляді додаткової вартості й прибутку та видалення поза її межі продуктів життєдіяльності – результатів праці: товарів (робіт, послуг), інформації, відходів виробництва ін. Гомеостаз соціально-економічної системи підтримується збалансованістю за обсягом і синхронізацією в часі вхідних і вихідних потоків, а також оптимальністю здійснення внутрішніх бізнес-процесів. Таке розуміння гомеостазу є прийнятним для систем, що самоорганізуються, реалізуючи базову тенденцію функціонування, в яких превалюють процеси впорядкування внутрішньої структури та наявних потоків із застосуванням механізмів негативного зворотного зв'язку [7].

Як уже зазначалося вище, в результаті позитивного зворотного зв'язку відбувається зміна параметрів системи (трансформація), і якщо система володіє достатнім потенціалом і переходить до якісно нового стану гомеостазу, спостерігається розвиток системи, або, у випадку коли система не має можливостей протидіяти негативному впливу зовнішнього середовища чи система не може скористатися позитивною дією зовнішнього середовища, то, як зазначає Г.С. Ліхоносова, система може рухатися в напрямі стагнації, переживати передкризові стани, стани депресії, а відтак і самознищитися [8].

Т.В. Хлевицька за очікуваним результатом трансформаційних змін виокремлює три рівні гомеостазу соціально-економічної системи: підвищений, зменшений, імітований. Так, зростання гомеостазу підприємства відбувається за умови збільшення виробничої потужності й обсягів виробництва і, як наслідок, зниження питомих витрат; освоєння нових, більш якісних видів продукції; розширення стратегічної зони господарювання тощо. У разі зменшення гомеостазу відбуваються зворотні економічні процеси. Імітація гомеостазу (як у напрямі підвищення, так і в напрямі зниження) спрямована на отримання певних вигід, наприклад «приспання пильності» конку-

рентів через фінансові негаразди, очевидні помилки маркетингу, зниження ділової активності підприємства тощо (зниження гомеостазу) або демонстрація процвітання для отримання доступу до кредитних ресурсів або виграшу в тендері з державних закупівель (посилення гомеостазу). Але в будь-якому випадку імітація гомеостазу спрямована на підвищення рівня економічної безпеки підприємства, оскільки викликана реалізацією захисних функцій [7].

Узагальнюючи проведені дослідження, можна визначити гомеостаз підприємства як результат складного механізму взаємодії у сфері регулювання і координації, що охоплюють підприємство в цілому та його структурно-функціональні складові, зокрема, який забезпечує відносну постійність внутрішнього середовища підприємства в процесі його функціонування, при обов'язковій наявності взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. На кожному рівні структури підприємства використовуються свої механізми гомеостазу. Для кожного нижче розташованого рівня вище розташований рівень є зовнішнім середовищем, тому нижчий рівень, забезпечуючи свій гомеостаз, полегшує роботу верхніх рівнів, а вони в свою чергу полегшують забезпечення і підтримання гомеостазу на нижчих рівнях. Гомеостаз виконує регуляторну функцію, в основу якої покладено передачу і опрацювання інформації, яка несе в собі відображення факторів, подій, стану зовнішнього середовища в даний час, минулому чи майбутньому.

За характером зворотності трансформація гомеостазу може бути зворотною або незворотною. Зворотна трансформація передбачає перехід до попереднього рівня гомеостазу без втрати системою базових властивостей і будь-яких негативних наслідків. Оскільки за таких зворотних трансформацій не змінюються характерні ознаки та властивості системи, можна стверджувати, що в їхній основі лежать адаптаційні механізми. Адаптивність означає здатність системи пристосуватися до впливу зовнішнього середовища без втрати притаманних їй властивостей, вона ґрунтується на принципах негативного зворотного зв'язку. Адаптивність системи виявляється в її здатності до самоорганізації та є запорукою отримання ефекту синергізму. Якщо ж зміни в зовнішньому оточенні та внутрішньому середовищі викликають перебудову структури, організації та механізму управління і впливають на межі системи, водночас зберігаючи спадковість з попереднім станом, відбувається перетворення адаптивності на біфуркаційність, яка характеризується втратою принципових ознак попередньої системи, що призводить до створення системи з новими якостями [10, 7]. Біфуркаційні механізми виникають унаслідок незворотних трансформацій гомеостазу, що унеможливають повернення системи до попереднього стану. В економіці такі трансформації пов'язані з радикальними перетвореннями внаслідок реінжинірингу (реструктуризації, реорганізації) підприємств.

У зв'язку з цим у подальших дослідженнях доцільно більш детально вести мову про механізми дії гомеостазу підприємства та механізми використання впливу факторів навколишнього середовища саме на його трансформацію, а від-

Схема дії гомеостазу підприємства

так – розвиток підприємства. Схематично функціонування гомеостазу підприємства представлено на рисунку.

Висновки

Досягти оптимальних параметрів функціонування економічної системи складно, ще складніше втримати рівень гомеостазу між підсистемами. В сучасному непередбачуваному та змінному зовнішньому середовищі механізми адаптації і підтримки гомеостазу впродовж тривалого часу виявилися просто неефективними, потрібно робити більш значні, комплексні зміни, доходючи навіть до створення нового рівня стаціонарності, тобто застосовувати біфуркаційні механізми. Чим сильніший механізм негативного зворотного зв'язку, тим надійнішим є гомеостаз і більша імовірність виникнення апатичної поведінки економічної системи, що призводить до її загибелі від раптових корінних нововведень з боку конкуруючих фірм [12]. В основі гомеостазу лежать динамічні процеси, оскільки сталість внутрішнього середовища безперервно порушується і так само безперервно відновлюється. Виходячи із запропонованої схеми дії гомеостазу підприємства можна розглядати гомеостаз і як систему скоординованих реакцій, спрямованих на забезпечення, підтримання чи відновлення сталості внутрішнього середовища підприємства за допомогою використання адапційних механізмів або формування нового стану внутрішнього середовища за допомогою біфуркаційних механізмів.

Список використаних джерел

- Оберемчук В.Ф. Стратегія підприємства: короткий курс лекцій / Оберемчук В.Ф. – К.: МАУП, 2000. – 128 с.
- Блонська В.І. Економіка підприємства: теорія і практикум / В.І. Блонська, Т.Г. Васильків, С.С. Гриневич (за ред. доц. Міщенко Н.Г., доц. Яценко О.І.): Навч. посібник: – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 688 с.
- Бачевський Б.Е. Потенціал і розвиток підприємства / Бачевський Б.Е., Заблудська І.В., Решетняк О.О. [Електрон. ресурс] / Режим доступу: http://pidruchniki.ws/13590421/ekonomika/spisok_vikoristanih_dzherel_potentsial_i_rozvitok_pidpriemstva
- Електрон. ресурс / Режим доступу: http://evosfera.ru/stadii-evolution/str_2011-03-05-gomeostaz-organizma-i-sistemi.html.
- Електрон. ресурс / Режим доступу: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=198>.
- Електрон. ресурс / Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Гомеостаз>
- Хлевицька Т.Б. Управління стратегічними змінами як новітня парадигма забезпечення економічної безпеки підприємства / [Електрон. ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdnuet/econ/2012_3/Hlevicka.pdf
- Ліхоносова Г.С. Дослідження стану гомеостазу підприємства як цілісної функціональної системи / [Електрон. ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/36_NIO_2008/Economics/39066.doc.htm

9. Гомеостаз на різних рівнях організації біосистем / Нефедов В.П., Ясайтис А.А., Новосельцев В.Н. и др. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1991. – 232 с.

10. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера / Н.Н. Моисеев. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 351 с.

11. Мельник Л.Г. Діяльність підприємств у світлі синергетики [Текст] / Л.Г. Мельник, О.В. Кубатко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2005. – №10(82). – С. 117–123. / [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://e-suir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/451>

Н.І. КЛИМАШ,

к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Економічна природа позикового капіталу та ефективність його використання на вітчизняних підприємствах

У статті розглянуто теоретико-економічну сутність позикового капіталу. Досліджено сучасні проблеми та перспективи кредитування реального сектору економіки. Визначено переваги щодо використання позикового капіталу та сформовано систему показників ефективності його використання вітчизняними підприємствами.

Ключові слова: позиковий капітал, кредитування, ефективність використання позикового капіталу.

В статье рассмотрена теоретико-экономическая суть заемного капитала. Исследованы современные проблемы и перспективы кредитования реального сектора экономики. Определены преимущества использования заемного капитала и сформирована система показателей эффективности его использования отечественными предприятиями.

Ключевые слова: заемный капитал, кредитование, эффективность использования заемного капитала.

The article reviews the theoretical and the economic substance of debt capital. The modern problems and prospects lending to the real economy. The advantages for the use of borrowed capital and formed a system of indicators of efficiency domestic enterprises.

Keywords: loan capital, credit, debt capital efficiency.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки України визначає спектр гострих соціально-економічних проблем, вимагаючи нагальної розробки нових і вдосконалення вже існуючих методик, прийомів та інструментів управління, спрямованих на підвищення ефективності господарювання. Зокрема, велике значення має формування і використання капіталу, що є визначальним з огляду на процес виробництва в цілому.

Ефективна фінансова діяльність підприємства неможлива без постійного залучення позикового капіталу, його використання в обороті підприємства зумовлене, з одного боку, об'єктивною необхідністю, а саме: невідповідністю у часі між надходженнями коштів та витратами, сезонністю виробництва, впровадженням інвестиційних проектів, які потребують знач-

них обсягів вкладень у певний період; з іншого боку, за допомогою позикового капіталу забезпечується розширення виробничо-господарської діяльності та оновлення технічної бази.

Встановлення оптимального співвідношення між власним та позиковим капіталом, пошук недорогих джерел фінансування підприємства, своєчасне реагування на зміну факторів зовнішнього середовища є необхідною умовою ефективного функціонування підприємства, забезпечення стабільних фінансово-економічних показників його діяльності. Через це виникає необхідність у дослідженні ефективності використання позикового капіталу.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дана проблема повсякчас є актуальною для вітчизняних науковців. Зокрема, дослідженням цієї проблематики займалися О.М. Ананьєва, В.Ю. Бодаковський, Л.П. Довгань, В.Б. Ісмаїлов, М.М. Забаштанський, В.М. Гриньова, І.П. Мойсеєнко, І.О. Бланк, Т.Г. Затонацька, В.Л. Осецький, М. Войтаренко, О. Фурманюк.

Проте визначення джерел формування та способів залучення позикового капіталу, оцінка його впливу на результативність господарювання зумовлює необхідність дослідження процесу формування і використання позикового капіталу підприємства, що дозволить не тільки чітко визначити його стан, а й встановлювати рівень економічного розвитку підприємства.

Мета статті полягає у формуванні системи показників ефективності використання позикового капіталу на вітчизняних підприємствах. Відповідно до мети дослідження було поставлено такі основні завдання для їх подальшого розв'язку:

- дослідити зміст економічної категорії «позиковий капітал»;
- виокремити та проаналізувати показники ефективності використання позикового капіталу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних ринкових умовах господарювання позиковий капітал є каталізатором бізнес-процесів, що надає можливість вітчизняним підприємствам збільшувати прибуток і їх ринкову вартість. Сутність позикового капіталу підприємства проявляється в реалізації оперативних, координаційних, контрольних і регулюючих